

ПЕРЕДМОВИ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЖАНРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ —

У статті обстоюється думка про необхідність вивчення словників з позицій сучасного жанрознавства; на основі «анкети» мовленнєвого жанру здійснюється аналіз передмов авторитетних лінгвістичних енциклопедичних словників української та російської мов як одного з видів гіпержанру передмови.

Ключові слова: жанрознавство, жанр, словник, передмова.

Озираючись сьогодні на багатолітній досвід лексикографічної науки та оцінюючи в цілому величезний доробок лексикографів, розуміємо справедливість думки А. Франса, що стала вже крилатим висловом, який назвав словник «Все-світом, розташованим в алфавітному порядку». Не випадково до читання словників закликали відомі класики світової літератури Ш. Бодлер, Т. Готье, О. Пушкін, а М. Т. Рильський радив уважно ставитися до власного лексичного запасу і не боятися «заглядати у словник», «плекати» його, «як дбайливий садівник», не лінуючись «доглядати свій сад». Значення словників різних типів (енциклопедичних, лінгвістичних) важко переоцінити, адже вони містять вербалізовану інформацію про історію, культуру, економіку, побут, філософію певного народу на конкретному синхронному зрізі розвитку суспільства. Фіксація у зручній формі та в різному висвітленні широкого кола питань робить словники доступним і надійним джерелом необхідної інформації, яку можуть отримати не лише пересічні громадяни, школярі, студенти, а й фахівці різних галузей. При цьому в поле зору зацікавлених осіб потрапляє насамперед лексичний скарб, зібраний та описаний укладачами. Зокрема, мовознавці, як і представники інших гуманітарних спеціальностей, свою увагу традиційно зосереджують на узагальненні та систематизації лінгвістичних аспектів вивчення лексичного матеріалу, поданого у словнику¹. У результаті застосування методів та прийомів

¹ Баранова Л. Аббревіатури іноязычного происхождения: лексикографический аспект // Наук. вісн. Лінгвістика.— 2010.— Вип. 10.— С. 63–166.— http://www.pbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010_X/33.pdf; Костюшко О. Тематичні словники в сучасній слов'янській лексикографії // Проблеми слов'янознавства.— 2003.— Вип. 53.— С. 271–280; Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти // Вісн. Сум. держ. ун-ту: Сер. «Філологія».— 2007.— № 1. Т. 1.— С. 151–155; Попова Л. П. Типологія значень абстрактних іменників у лінгвістичних словниках // Система і структура східнослов'янських мов : Зб. наук. праць.— К., 2006.— С. 135–138; Попова Л. П. Семантична параметризація абстрактних іменників у лінгвістичних словниках : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2008.— 16 с.; Рабулець О. Г., Сухарина Н. М., Широков В. А., Якименко К. М. Дієслово в лексикографічній системі.— К., 2004.— 259 с.; Самойлович Л. В. Українська фразеологія XIX — поч. XX ст. : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Д., 2000.— 20 с.; Томіленко Л. М. Морфологічний спосіб творення нових іменників-термінів у словнику української мови : В 20 т. // Мовознавство.— 2009.— № 2.— С. 69–78; Федосеев А. И. Поле интенсивности действия русского глагола (проблемы лексикографической представленности) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Саратов, 2006.— 20 с.; Шарафутдинов Д. Р. Особенности представления субстантивных синтаксических дериватов в толковых словарях современного русского языка //

аналізу лінгвістики тексту до словника з'явилися дослідження структурно-композиційної організації словникових статей².

Словник як вербалізоване текстове втілення праці збирачів та упорядників є цікавим продуктивним об'єктом для різноаспектного вивчення в мовознавстві, про що почасти свідчать згадані праці. Проте багатовимірність лексикографічного «Всесвіту» робить його актуальним для дослідження різними фахівцями, кожний з яких має можливість відшукати у словнику той «вимір», що відповідає меті та методам аналізу. Антропоцентрична спрямованість мовознавчих студій сьогодні відкриває новий аспект, або новий гуманітарний «вимір» вивчення словникового матеріалу. Поява небагатьох дисертаційних та інших дослідницьких праць, присвячених розглядові лексичного матеріалу словників, що аналізується в когнітивному, лінгвокультурологічному, етносемантичному плані, підтверджує глибинність словника й доводить необхідність застосування нових методів та прийомів аналізу до лексикографічного матеріалу³. Одним з результатів застосування методів когнітивної лінгвістики в лексикографічній справі є створення словників концептів певної національної мови⁴.

Говорячи про словник, традиційно мають на увазі власне лексеми, які складають словник й інтерпретовані відповідно до спрямованості словника (енциклопедичний чи мовний/лінгвістичний). Ми хочемо запропонувати поглянути на словник як на жанрово-мовленнєве утворення. Зауважимо, що тут можливі два підходи: 1) широкий, при якому слід розглядати словники різних типів як зразки окремих жанрів (наприклад, жанр перекладного словника, жанр одномовного словника та ін.). До речі, саме таку термінологію вживає проф. О. О. Тараненко у статті «Словник» в енциклопедії «Українська мова»⁵, проте ніяк її не коментуючи; 2) вузький підхід, при застосуванні якого словник слід розглядати як текст, що має певну структурно-композиційну організацію, складники якої мають певні змістові та формальні риси, а отже, можуть розглядатися і як жанрові утворення. У такому випадку як окремі жанри можуть бути розглянуті, наприклад, слов-

Иzv. Урал. гос. ун-та : Гуманит. науки.— 2002.— № 24.— С. 228–238; Широков В. А. Феноменология лексикографических систем.— К., 2004.— 327 с.

² Варешнюк И. Е. Особенности формирования словарных статей англо-русского электронного терминологического словаря в сфере инфотехнологий.— <http://linguistics.uos.edu.ua/news/osobennosti-formirovaniya-slovamykh-statei-anglo-russkogo-elektronnogo-terminologicheskogo-slo/>; Гавронська І. Б. Лексикографічна розробка слова у Longmap Dictionary of Contemporary English через призму композиційних особливостей словникової статті // Наук. зап. : Сер. «Філол. науки (мовознавство)» : У 5 ч.— Кіровоград, 2008.— Вип. 75 (1)— С. 92–97; Івченко А. Принципи створення «Словника аббревіатур української мови» // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Сер. «Проблеми української термінології».— 2009.— № 648.— С. 50–52; Мусатаева М. III. Особенности формирования словарной статьи двуязычного словаря // Бодуэновские чтения. Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : Междунар. науч. конф. (Казань, 11–13 дек. 2001 г.). Труды и материалы : В 2 т.— Казань, 2001.— Т. 2.— С. 70–71; Панченко О. І. Словникова стаття як елемент навчання філологів іноземної мови // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти.— 2011.— Вип. 18.— С. 167–174.

³ Демецька В. Міжкультурні проблеми сприйняття та перекладу політичних лінгвоконцептів // Наук. зап. : Сер. «Філол. науки».— 2009.— Вип. 81 (4)— С. 89–92; Максимчук В. В. Особливості лексикографічного представлення авторських лексичних новотворів у сучасних неологічних словниках // Наук. зап. : Сер. «Філологічна».— Острог, 2010.— Вип. 17.— С. 256–264; Михайлова Ю. Н. Об эволюции лексикографического представления концепта // Изв. Урал. гос. ун-та.— 2003.— № 28.— С. 181–191; Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості.— <http://www.ukrlit.vp.ua/article1/1492.html>.

⁴ Див., напр.: Концептосфера русского языка: ключевые концепты и их репрезентации (на материале лексики, фразеологии и паремии): проспект словаря / Под общ. ред. проф. Л. Г. Бабенко.— Екатеринбург, 2010.— 340 с.

⁵ Тараненко О. О. Словник // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-є вид. зі змінами і доп.— К., 2007.— С. 633.

никова стаття та передмова. Жанрово-мовленнєвий аспект вивчення словника є, на наш погляд, неораною нівою для мовознавців. Якщо, скажімо, система жанрів художніх творів ретельно вивчена в різних синхронних та діахронних аспектах літературознавцями (починаючи від Арістотеля, праць В. Г. Белінського, М. М. Бахтіна, В. М. Жирмунського, Л. Я. Гінзбург, С. О. Єфремова, О. І. Білецького та ін.), жанри журналістики та мас-медіа, жанри живопису та інших видів мистецтва, навіть жанри комп'ютерного дискурсу проаналізовано відповідними фахівцями, то системно-жанровий аналіз словників ще чекає своїх дослідників. Тим більше що потреба в цьому є, оскільки вивчення жанрів і досі перебуває на етапі свого становлення, а тому є неоднорідним і передбачає різні напрями вивчення мовленнєвих жанрів. Якщо визначення терміна *жанр*⁶ у літературознавстві вже є класичним, то в мовознавстві ще й досі немає згоди щодо розуміння *мовленнєвого жанру*.

Не вдаючись до історичних ретроспектив, згадаємо, що вивчення жанрів у радянському мовознавстві починається з теорії мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна⁷. Так чи інакше формування концепту *мовленнєвий жанр* відбувається на основі різних інтерпретацій саме його визначення терміна: «Мовленнєві жанри — це певні, відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлювань»⁸, а розвиток теоретичних узагальнень пов'язаний виключно з урахуванням положень праць ученого.

Аналізуючи розвиток теорії мовленнєвих жанрів упродовж ХХ — на початку ХХІ ст., В. В. Дементьєв зауважує, що їй властиві тенденції, характерні лінгвістиці в цілому: від лінгвістичних (переважно системноцентричних) описів структури жанрів (послідовність мовних одиниць у композиції жанру), від лексикологічного опису семантики імен мовленнєвих жанрів у мові до вивчення жанрів як найважливішого чинника діалогічного спілкування людей⁹. На основі врахування певних теоретичних положень М. М. Бахтіна під час аналізу жанру В. В. Дементьєв виділив два основні, на його думку, напрями теорії мовленнєвих жанрів: жанрознавство й генристику. Слід зауважити, що ці два терміни в сучасних дослідженнях переважно вживають як синоніми, включаючи до складу синонімічного ряду ще й жанрологію, генологію, жанроцентризм. Частково погоджуючись із В. В. Дементьєвим, вважаємо, що підстави для їх розрізнення, запропоновані вченим, суттєві, на них варто зважати, проте межа між ними нечітка й диференційні ознаки відносні.

Так, генристика (або лінгвістичне вивчення мовленнєвих жанрів), за В. В. Дементьєвим, ґрунтується на методах і термінології теорії мовленнєвих актів і виходить з інтенцій мовця. «Лінгвоцентрична» традиція передбачає вивчення або переважно семантики, або переважно синтактики. У синтактиці аналізують, починаючи з М. М. Бахтіна¹⁰, композицію мовленнєвих жанрів, взаємодію окремих жанрів у мовленнєвому ланцюжку, роль учасників мовленнєвого акту та ін. Вивчення семантики мовленнєвих жанрів зосереджене

⁶ Літературні жанри. — <http://uk.wikipedia.org/wiki/>; Жанр. — http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ZHANR.html.

⁷ Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. — М., 1986. — С. 250–296.

⁸ Бахтин М. М. Проблема речевых жанров : Из архивных записей к работе «Проблема речевых жанров». Проблема текста // Бахтин М. М. Собрание сочинений : В 5 т. — М., 1996. — Т. 5. — С. 165.

⁹ Дементьєв В. В. Теория речевых жанров. — М., 2010. — С. 53.

¹⁰ Бахтин М. М. Знач. праця. — С. 179, 187, 196–197.

на виявленні співвідношення між назвою жанру та його темою і полягає в лінгвістичній інтерпретації теми мовленнєвого жанру. Для досліджень цього напрямку важливе значення має «анкета мовленнєвого жанру» Т. В. Шмельової¹¹.

У межах жанрознавства (або прагматичного вивчення мовленнєвого жанру) акцент зміщено на соціопрагматичне розуміння жанру¹², прагматика ж не зв'язана до теорії мовленнєвих актів, а розуміється як складова частина семіотики, якій властиве відношення знака до мовця, де мова вивчається не лише у зв'язку з «людиною, яка говорить» (термін К. Ажежа), а й враховує насамперед діалогічний контекст комунікативної ситуації, і далі — контекст національно-мовної, соціальної, духовної культури. Жанр інтерпретують тут як «вербально-знакове оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей»¹³. Як можна помітити, основні відмінності двох напрямів зосереджені навколо переважання певних рис у розумінні жанру: монолог чи діалог, логіко-граматичні ознаки чи ознаки, зумовлені взаємодією учасників в умовах певної соціально-культурної ситуації.

Помітне місце в останні десятиліття, як зауважує В. В. Демент'єв, почала займати когнітивна генристика¹⁴, яка надає переваги змістовим, концептуотворювальним, лінгвокультурологічним аспектам у вивченні жанрів.

Проте, на нашу думку, визначення належності конкретного дослідження до певного напрямку є умовним, адже описуючи жанр дослідник, як правило, прагне здійснити його аналіз з усіх боків, застосовуючи різні методи й прийоми, тобто комплексно. У зв'язку з цим потреба синтетичного напрямку є одним з актуальних завдань теорії мовленнєвих жанрів. Саме в такому аспекті розглядає проблеми й перспективи вивчення мовленнєвих жанрів Ф. С. Бацевич у добре відомій праці «Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи»¹⁵, яку російський дослідник, на жаль, не згадує. Узагальнивши відомі з лінгвістичної літератури підходи до визначення мовної природи й сутності мовленнєвого жанру, Ф. С. Бацевич констатує сприйняття в останні роки мовленнєвого жанру як прагматичної соціопсихологічної категорії мовного коду, тобто мови в процесі спілкування, формування дискурсів, яка включає способи представлення типової ситуації в образі конкретних комунікативних тактик і комунікативних кроків розгортання дискурсу¹⁶.

Огляд магістральних напрямів теорії мовленнєвих жанрів дозволяє уявити ймовірні аспекти вивчення словників у межах жанрознавства. Спробуємо поставити питання про необхідність вивчення передмови як особливого жанру, представленого і у словнику.

Передмови зустрічаємо в текстах, що належать різним стилям: художньому, науковому, офіційно-діловому, розмовному, де вони набувають певних видових форм (власне передмов, прологів, звернень «від автора», «преамбули») юридич-

¹¹ Шмелева Т. В. Речевой жанр (Возможности описания и использования в преподавании языка) // Russistik. Русистика : Науч. журн. актуал. пробл. преподавания рус. яз.— Berlin, 1990.— № 2.— С. 20–32; Шмелева Т. В. Модель речевого жанра // Жанры речи.— Саратов, 1997.— С. 88–99.

¹² Демент'єв В. В. Коммуникативная генристика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия // Жанры речи : Сб. науч. тр.— Саратов, 2002.— Вып. 3.— С. 18–40.

¹³ Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолінгвістики.— М., 2008.— 320 с.

¹⁴ Демент'єв В. В. Когнитивная генристика: внутрикультурные речежанровые ценности // Теория речевых жанров.— М., 2010.— С. 248–258.

¹⁵ Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи.— Л., 2005.— 264 с.

¹⁶ Там же.— С. 45.

но-правових документів, «прелюдій» до розмов у повсякденному спілкуванні та ін.). На жаль, сьогодні ми можемо лише обмежитися їх перерахуванням без зазначення жанрово-типологічних відмінностей. Існують численні, переважно літературознавчі, розвідки, присвячені аналізу передмов окремих творів відомих авторів, особливо тих передмов, які стали хрестоматійними. Скажімо, передмова В. Гюго до драми «Кромвель» вважається маніфестом романтичної драматургії. Існування різних видів передмови дає можливість говорити про неї як про гіпержанр, який, за визначенням І. Н. Горелова й К. Ф. Седова, є мовленнєвою формою, що супроводжує соціально-комунікативні ситуації, які об'єднують у своєму складі декілька жанрів.

Зазвичай у мовознавстві передмову досліджують представники лінгвістики тексту, які визначають її як один з елементів структурно-композиційної організації тексту, «передтекст» (І. Р. Гальперін, О. Л. Каменська, Н. М. Разінкіна та ін.), метатекст у тексті (Г. Вежбицька). Як окремий жанр передмова була об'єктом наукового аналізу О. О. Верховської (автор аналізує генезу й еволюцію жанру передмови московських стародруків 1648–1670 рр.)¹⁷ та О. М. Тенекової¹⁸. У цілому вони визнають, що передмова є частиною науково-допоміжного чи довідкового апарату книги. У дослідженнях обох авторок, здійснених на різних методологічних засадах, створено передумови для вивчення передмови як окремого жанру науково-допоміжного дискурсу. Звичайно, у статті ми лише окреслимо можливі шляхи жанрово-комунікативного вивчення передмови на матеріалі кількох авторитетних словників української та російської мов, створених приблизно впродовж порівнюваних років на однакових засадах. До аналізу залучалися передмови енциклопедичних лінгвістичних словників російської та української мов¹⁹. Для опису мовленнєвого жанру передмови скористаємося анкетною жанру Т. В. Шмельової, яка, за свідченням багатьох дослідників різних жанрів, є найбільш продуктивною та оптимальною. Отже, схарактеризуємо сім ключових параметрів: 1) комунікативну мету; 2) образ автора; 3) образ адресата; 4) диктум, або зміст події, що зумовила появу згаданої мовленнєвої одиниці; 5) чинник комунікативного минулого і 6) комунікативного майбутнього; 7) типове мовне втілення жанру.

Комунікативною метою передмови енциклопедичного лінгвістичного словника є інформування читачів про те, що їм слід узяти до уваги, читаючи, вивчаючи чи переглядаючи словник. Отже, за комунікативною метою передмова є інформативним жанром (за Т. В. Шмельовою, В. О. Салімовським). Як свідчить матеріал аналізованих словників, інформативні моделі, за якими подано матеріал, є довільними. Незважаючи на типовість інформації, засоби та порядок її представлення умовні, тому говорити про облігаторну інформативну модель немає жодних підстав. Порівняймо її реалізацію в таких жанрах, як, наприклад, інструкція, кулінарний рецепт, театральна афіша, де практично відсутній образ ав-

¹⁷ *Верховская Е. А.* Жанр предисловия московских старопечатных книг 1648–1670 гг. : Генезис и эволюция : Дис. ... канд. филол. наук.— М., 1994.— 209 с.

¹⁸ *Тенекова А. М.* Обучение студентов-филологов жанрам справочного аппарата книги (предисловию и послесловию) в системе формирования коммуникативных умений : Автореф. дис. ... канд. пед. наук.— Ярославль, 2007.— 24 с.

¹⁹ *Українська мова.* Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-е вид., зі змінами і доп.— К., 2007.— 856 с. (далі — ЕУМ); *Русский язык.* Энциклопедия / Гл.ред. Ф. П. Филин.— М., 1979.— 432 с. (далі — РЯЭ); *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В. Н. Ярцева.— М., 1990.— 685 с. (далі — ЛЭС).

тора. Варто зауважити, що саме за такою моделлю побудована інструкція «Як користуватися словником», наявна в російських виданнях і відсутня в енциклопедії «Українська мова», яку ми не розглядаємо як реалізацію жанру передмови. Інформативна модель передмови аналізованих словників є узуальною, тобто такою, яка, за В. О. Салімовським, має загальний характер на зразок рецензії, газетного повідомлення про поточні події²⁰. Передмова містить матеріали про теми, описані у словниках, та їхнє значення, про особливості змісту окремих тематичних статей словника, про його джерела та про принципи будови, про місце словника в лексикографічній системі мови.

Говорячи про образ автора, Т. В. Шмельова має на увазі ту інформацію про нього як учасника спілкування, яка «закладена» в типовий проєкт мовленнєвого жанру, забезпечуючи йому успішне здійснення. Щодо образу автора передмов енциклопедичних лінгвістичних словників слід зазначити, що це насамперед фахівець, здатний кваліфіковано подати найскладніший матеріал словникових статей у доступній широкому загалу читачів формі. Образ автора, за нашими спостереженнями, може мати три іпостасі (форми): 1) бути персоніфікованим, коли передмова має конкретного адресанта, ім'я якого вказане у кінці тексту і який виступає від імені редакційної колегії: «... редколлегия сочла нужным поместить статьи общелингвистического характера»²¹; 2) узагальненим, коли передмова складена колективом авторів, про що часто інформує назва передмови «Від редакційної колегії»²²; 3) для назви третьої іпостасі пропонуємо два терміни: ймовірний або «анонімний», але ця анонімність умовна, коли колектив укладачів добре відомий, вказаний у словнику, проте автор передмови не зазначається в кінці тексту, тому про нього адресат може лише здогадуватися²³.

Цікавим вимальовується образ адресата словникової передмови, яка є, як зазначалося раніше, однією з реалізацій науково-допоміжного дискурсу. Відповідно фахівець-адресант розраховує на реакцію, по-перше, фахівця-адресата («ЕУМ розрахована як на філологів-україністів і фахівців з інших мов у нашій країні та за кордоном...»); «Энциклопедия рассчитана прежде всего на филологов-русистов СССР и зарубежных стран (студентов и аспирантов филологических факультетов вузов и работников лингвистических научно-исследовательских учреждений, преподавателей-словесников средних учебных заведений)» (РЯЭ); «...рассчитан на широкие круги филологов-языковедов всех специальностей, научных работников, преподавателей и студентов...» (ЛЭС)); уже потім автори апелюють до «широкого кола читачів» (ЕУМ), до «... всех, кто интересуется русским языком, кто любит и ценит русское слово» (РЯЭ), до «...специалистов смежных областей знаний — психологов, логиков, философов, историков, литературоведов, этнографов и др. Вместе с тем любой читатель, интересующийся свойствами языка и языкознанием, найдет в этой книге необходимые сведения» (ЛЭС).

²⁰ Салімовский В. А. Речевой жанр // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. — М., 2006. — 696 с. — <http://stylistics.academic.ru/145/>

²¹ Филин Ф. П. Предисловие // Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ф. П. Филин. — М., 1979. — С. 5–6.

²² Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М., 1990. — С. 5–6.

²³ Українська мова. Енциклопедія. — С. 5.

Легко помітити, що модальність апеляцій до адресата варіюється залежно від іпостасі адресанта (автора). Найвідвертіші сподівання на позитивний результат комунікації актуалізовано в персоніфікованих передмовах: «*Можно надеяться, что в этой книге найдут для себя полезные сведения все...*», де автор неодноразово звертається до свого читача, обираючи для цього різні мовні засоби: 1) загальні назви («*Обо всем этом читатель может получить краткие сведения*», «*Читатель получит также сведения...*»); 2) комплекс питання — відповідь: («*А что же делать читателю, который желает получить хотя бы самые важные сведения об этом предмете?*»); 3) різні дієслівні форми (*можно надеяться, может получить, получит, желает получить* — РЯЭ). Узагальнений та ймовірний («анонімний») адресанти своїх читачів сприймають ніби відсторонено, обираючи нейтральну, об'єктивну модальність, позбавлену можливості вираження будь-яких емоційних станів. У таких передмовах результат спілкування, на наш погляд, заздалегідь орієнтований на комунікативну невдачу. Хоча, з іншого боку, саме такий характер спілкування відповідає певним рисам науково-допоміжного дискурсу. Нейтральність, логічність, послідовність, об'єктивність сприяють втіленню основної комунікативної мети жанру словникової передмови.

Описуючи ймовірне комунікативне минуле мовленнєвих жанрів, або образ минулого, Т. В. Шмельова розглядає жанри у двох варіантах: ініціальні, що починають спілкування, і реактивні, які можуть з'явитися як реакція на певні жанри (наприклад, «відповідь», «відмова», «згода», «спростування»). Відповідно до цієї класифікації жанр передмови є ініціальним, оскільки започатковує, а точніше, готує читача до спілкування, ознайомлення із змістовим наповненням словника. Разом з тим не можна ігнорувати свідчень авторів словників про те, що передмови, як правило, пишуться після написання словника. Отже, ініціальність передмов лексикографічних праць виявляється лише як риса текстової комунікації. Урахування текстопороджувальних процесів може дати інші інтерпретації комунікативного минулого цього жанру.

Комунікативне майбутнє передмови, тобто комунікативна реакція адресата, на наш погляд, має імпліцитний, прихований, вербально не виражений характер. Безпосередньою реакцією на ознайомлення з текстом передмови є опрацювання словникових матеріалів енциклопедій, тобто конкретна дія, пов'язана з отриманням необхідної спеціалізованої інформації та її наступним використанням.

Мовне втілення жанру енциклопедичної лінгвістичної передмови заслуговує окремого аналізу. Ми ж його схарактеризуємо, використовуючи запропонований Т. В. Шмельовою спектр лексичних і граматичних можливостей жанру, розташований між такими полюсами: клішованість / індивідуальність, мінімальність / максимальність словесного вираження. За нашими спостереженнями, ступінь індивідуальності вираження може варіюватися навіть до okazіональних варіантів й мати максимальний набір лексико-граматичних, стилістичних засобів при персоніфікованому адресанті. І навпаки, тяжіння до безособовості, нейтральності при ймовірному, «анонімному» адресанті робить набір мовних засобів мінімальним, що спричиняє вживання сталих формул.

Здійснений аналіз не претендує на повноту охоплення усіх можливих варіантів реалізації передмов енциклопедичних лінгвістичних словників. Спроба жанрово-комунікативного опису одного з видів жанру науково-допоміжного дискурсу лексикографічних праць є лише постановкою питання, яке певним чином

допоможе реалізувати одне з актуальних завдань жанрознавства — створення енциклопедії мовленнєвих жанрів певної мови, що дасть підстави для розвитку ще одного напрямку жанрознавства — порівняльно-історичного та типологічного.

I. A. SYNYTSIA

DICTIONARIES PREFACES AS AN OBJECT OF THE GENRISTIC RESEARCHES

The idea of the need to study the dictionary on position of modern genristic is defended in the article, prefaces of authoritative encyclopedic dictionaries of Ukrainian and Russian languages as a kind of hipergenre of the preface are analysed using «profiles» of speech genre.

Key words: genre studies, genre, dictionary, preface.